

Ніч на Бержаві

Микола Устиянович

Образець з угорської верховини

1

Чи тямите ви, почитенні мої читателі, осінь 1841-ого року? Була то осінь дуже хороша, суха, весела, яких мало, а в Верховині такої і найстарші віком люде не пам'ятають. До св. Николи не було ще морозу, а перший сніжок зачав порошити аж на самий св. вечір. Через весь падолист аж до половиці грудня зеленілись гори як в маю, ягідник і яблуня цвіли вторично, худібка іграла по полонинах, птиця гомоніла по воздухах, потоки хохотали будьто милий з милою в утішних розговорах, дуброви шевеліли, і вся природа дихала життям. Охочо стинав рухавий верховинець молоді запустити ліса на спаль для управи під яре жито, вівчарі дули жваво в трумбетн з полонин до села, а з села відповідали їм ладканя чорнобривих красавиць та веселі ігри діточок та лопкання розколисаних терлиць. Всюди було весело і мило, о! бо ж то всегда весело і мило, як **праведне** гріє.

В таке-то верем'я покортіло мене поскочити до сусідської Угорщини в Мармарош. Зачим? – спитаєте мої почитенні читателі. От скажу вам правду, що я сам не знаю, що кортячка – то хвороба у молодого чоловіка. І я розболівся був на ту слабість, бо тоді ще треба було на таку хворобу боліти в Верховині, і нібито на торговельний збір, хоча гроша було досить скупко, вибрав я ся о Покрові аж до Билок під Мукачів по сиві угорщаки з довгими на сажень рогами і оказалим взростом, щоб принаймій на оборі було трохи велично, коли в коморі худо.

В понеділок раненько вибрав я ся в дорогу. Товаришем моїм був чоловік найпроворніший в селі, ємкий до всякого діла, з язиком на кожнім зубі. Мав він, я казав би, дев'ять талантів, лиш одного йому не доставало до євангельського десятка, а тим була правість, простодушність. Хочби ти його схватив і в міх зав'язав, він і з міха виповзнувся і виліз, як то кажуть, шилом, не продерши діри. Про тую скрутнявість прозвали його громадяни в-общє "Іван Шило".

З таким же то кметем, небувалому чоловікові вельми приручним, вибрав я ся в дорогу, розуміється верхом. А мав я коні красні і не малого взросту, які на Верховині тяжко де стрітити, особливо на угорській стороні, де в-общє порода коней менша як в Галичині. За то треба мені вспінути, причину дослідять мої почитенні читателі пізніше.

До границі була добра миля, або на верховинську міру три години ходу. Під самою границею лежить село В... Там ми вступили до пан-отця духовного на часинку. Той, угостивши нас по верховинській щирості, всунув мому товаришеві бохоня хліба до тайстри. Вимовляв я ся всіма силами від цього надміру в гостеприємстві, а мій товариш

не багато зважав на мою бесіду, но спрятав сквапно насущний до торби.

- Панцю, - каже, - Угорщина не спекла для нас хліба, а як імієм в торбі, то сядем і на горбі, - і рушив конем споро, так що я і не міг попрощатись по-сусідськи з поштенним духовним пастирем і мимо волі погнав за ним к границі. Мені ані приснилось в житті, щоб кусень хліба стався мені так дорогим.

За годину ходу ми були на границі, притикаючій до Марамороської столиці. Не доходячи до верха, ми стрітили невеличкий, але ровенистий пригірок, окопаний в чотири угли. Ті окопи звернули увагу мою і я спитав мого товариша, котрий якби за наєм без устанку майже через половицю години довбав в своїй мосяжній люльці з куртеньким на три цілі цибушком і забув за всі свої язики в роті, котрими передше через цілу дорогу молот як млин, коли на всі заставки воду пустять, і то ковтав нею о сідлову терлицю, то видував, то знов довбав, то знова харив.

- Панцю, - одвічав мені трохи невдоволен, що я йому перервав те для нього важне діло і може ще важнішу задумку. - Панцю, то стара биль. Ту билися турки з ляхами, і ляхи засіклися були на тім вершку і окопалися окопами, а турки оттам далій на самім Бескиді (на самій границі, де ділиться спад води).

І зачав далеко і широко розповідати о війні турецькій, за котрую і сам Гаммер нічого не чув, а з того перейшов на Святослава, що виж Сколого під Зелемем бився з братом своїм і де поле називається до днесь Святославле, - за Ракочого, за татари, за конфедератів, словом за всю славу верховинську бувальщину, котра колись приключилася в тих сторонах, і вмішавши ще наслідок до свого того [оповідання] Солудивого Буня, висипав перед мною всю передавщину дідів і прадідів як стару протертую монету, котра все має ціну, хоча нічого за ню не докупиться.

Втім прийшли ми на саму границю. Я був на верховині недавнім ще прибульцем тоді і не видів ще угорської прославленої землі, і з великою цікавістю глянув я оком долі горами, де перед мною близько ціла Мараморощина як на картині розложена лежала.

Що ж то за прекрасний, що за превосходний вид! але як далеко інакший від того, що мені виображення наперед виписало. Місто милих, дрібніших, спошевих вершків, на котрих я грона винні надіявся стрітити, появилися мені темні величаві гори, далеко вищі і строміші як в Галичині; а між ними розложився довгий, кілька окомсягнути можна, і широкий хребет, котрий огромотію своєю здавався переходити всі свої сусіди і заляг цілу полудневу сторону Угорщини перед моїм оком так, що приперши зіницю як до стіни, ні п'яді світа я не видів дальше.

- Через ту би нам садити, - озвався мій товариш, котрий, наложивши собі угорським бакуном люльку, кресаню і ліве ухо перекривив і цілим ротом зачав дим з рота в воздухи дути.

- Як то? - спитав я, - через ту високу гору, що ніби всім Бескидам мати лежить перед нами? А, то не може бути! Тамтуда хіба звір має свій путь по тих безвістях та первовічних неперезримих борах.

- Панцю! тамтуда ходять людкове, - одвітив мені товариш, - і ми підем. То Бержава:

там за нею лежить Мукачів від запада, а від востока починається Нир, угорське поділля. Минувши ту гору та й більші її рамена, росте уже виноград, родяться банські сливи, що синевідські бойки по світу розносять, там мелай, угорські дині, там тютюни лісами, там солонини, там всього, чого душа забагне. Гей, гей, то-то край! але нашої віри уже там мало, там лише кальвіні та мадяри, а бляхи тільки тут в горах та на підгір'ю до Тисси.

Но я не багато слухав бесіди мого товариша, що зачав розпливатися над землею, де тютюну і солонини доволі, але мірив ще раз оком гору о дві милі перед мною лежачу, і не хотів ще довіряти, щоб тамтуда вела світська яка дорога. Бо корито від на Угорщині і ціла подошва гір лежить далеко нижче як в Галичині, а верхи Бескида вносяться далеко вище над наші, так що глянувши з границі на угорські села, порозмітовані помежи гір хребти, кожний верх стається огромнішим, страшнішим.

Але годі було не довіряти Іванови Шилу. Він перешив майже всі закутки ближчого свого сусідства і запізнався, казав би-м, омаль не з кожною смерекою. Проте, не одвітивши йому ні пів слова, рушив я далі. Но ледве проминув я границю і глянув перед себе, ударив мя незвичайний предмет болезню в очі. О кілька кроків від границі стояв стовп, а на нім вималована висільниця з обвішенником і з написом по-угорськи, означаючим "Доразний суд".

- Чи так вітає угорська земля свої гості! - погадав я в душі.

Це в-істину немила зустріч на перше вступлення ногою до чужої країни і непринадне свідоцтво для жителів її. Мимовільно пересунулось якесь зражаюче чувство через внутренний мій змисл, а моя веселість облеклась легкою задумкою. Здавалося мені, якби мя розстроєною скрипкою збудив з тихого милого сну.

Серед незадовольняючих гадок за чоловічество, за просвіщення, за буйність, котору часто свобода сама вироджає, зішли ми прикрим, дуже стрімким хребтом до першого тут сусідського мараморошського села Студене, которе послідніми часами за вірність к монарху через половицю в огні спопеліло, а першим предметом, який нам в порозі села появился, була знов таблиця на високім стовпі з висільницею і жертвою її. Такий же самий сторож впроваджав нас до кожного села і знов випроваджав, і знову вітав і знову прощався з нами. Чи тії образи, обезславляючі край і його народ перед очима чужосторонніх, осягают намірення своє, або чи вони освоюють злобу з її наслідствами, єсть питання, которе я не вагав би ся на послідню сторону рішити. Будь-куди, вони істребляють всяке довір'я в кожнім путнику і стаються в самотних і безлюдних сторонах для одиноких істинними страшищами, виганяючими всякий супокій, навіть і сам сон.

Так діялось і зі мною. З першого села я рішився в душі вернути назад і був би і зділав так, если би мій товариш, которого тепер попри угорський дуган ще і угорського тупого вина і динь і солонини закортіло, не відвернув мя від підприємття. Однако ж для лучшої безпечності на всякий случай, ми прибрали собі ще одного товариша, заселенника в Студенім, но чоловіка нам цілком незнакомого. Пізніше довідався я не з великим для мене удовольством, що то був циган, родом з-під Унгорода і від кількох літ

лише в Марамороші пробуваючпй.

День був з поранка ясний і красний, з полудня зачало хмаритись, воздух стався тяжким, над Бержавою розстелився густий мрак, вітер зачав носити собою, і все свідчило на скорий дощ. І ледве ми проминули Пилипець і доганяли до Ісок, села під самою Бержавою лежачого, чи, лучче сказавши, приліпленого до стін Бержави, люнуло як з луба, і якби весь електричний плин зібрався в той закуток світа, зачало страшенно іграти громами понад наші голови. Чим скорше треба було глядіти прихорони. Гостиниці в селі не було ніякої, але було до тридцять жидівських домів, а в кожнім домі корчма.

Тяжко було вибирати, бо ся не здало навіть; ми упали до першої ліпшої, що серед села лежала. Людей було доволі, але ані кусочка хліба, ні молока, ні жодної речі, чим би можна було утихомирить несупокійного в собі гостя; лиш одного бакуну було достатком.

Навіть горілки не знайшов бись був і на лік, а за овес і сіно для коней ані гадай. Людище сидів, курячи люльки і убивав час балаканкою. Скоро-сьмо ся появили, звернулися всіх очі на одних нас, бесіда утихла, лиш пошепти зачали пересуватись від сусіда до сусіда. Що ми галичане, пізнавали всі по одежі мого товариша, но за чим ми приплили в ті сторони, де ніякого чужинця ніколи не видати, і куди наша путь, те було, здається, важним для них питанням. І незадовго зачали по одному виноситись з корчми до сіней і випитуватись товариша цигана, которий межи ними здавався бути як у власній громаді межи найліпшими знакомцями.

Незадовго довідалися вони за все, і довідалися більше, як було в-істині, а іменно: що купець молодий з Галичини їде до Билок на торговельний збір за волами, і буде платити голосно, бо там дуже подорожіла худоба. Цікавий жидок, чоловік середнього віка а низького взросту, з очима маленькими но бистрими як у ящірки, був, розуміється, перший, що мя за моє отечество і за ціль моєї пути питав. Не було причини критися з моїм наміренням, а в-преки була причина сказати правду, що їду до Билок пару молодиків купити на хів. Но з одної пари зробилось межи людьми кілька а дали кільканадцять, і я став ся в селі, де крім священика може ніколи не бував чоловік з вищої над прощаву народа верстви, скоренько предметом розговорів, а мої красні коні, в тім куті полудикої сторони угорської землі незвичайні, предметом общего ненаглядного пересмотру.

Прикро мені було читати те все із таблиці їх лица і поодиноких слів і питань, і я знов хотів повертати назад домів з-помежи люда, которий, хотя одного з нами роду і бесіди, однако завсе щось для чужинця відстрашаючого, щось дико-буйного в собі являє і завитий в своїй волохатій гуні з довгими по землю рукавами і розчухраним чорним волоссям на голові, непринадний образ представляє. Но дощ не перестав ляти як з всіх заставок, і громи били без устанка. Треба було доконечно ждати лучшего верем'я. Тимчасом люде мінялись в корчмі, і одні відходили, другі надходили, і не минула година часу, знало цілісіньке село за багатого молодото купця, проїжджаючого до Билок на славний торговельний збір за волами. Найліпшим в тім взгляді дзвінком,

розносящим сей голос, стався циган Петро, которий, ледво приспівши до села і постаравшись помежи газдами за сіно і овес для коней, щез як камфора в селі і через цілий час ані заздрів до корчми.

2

Щоб ухилитись від пересмотра людей, напливаюцпх щораз більше до жида з потребою і без потреби, рішився я удатись до місцевого священика, хоча мені цілком незнакомого, але на моє крайнє неудовольство не було його дома. І так був я змушений статись предметом, занимающим ціле село. Около третьої години з полудня надтих дощ і появився циган. Скоро велів я сідлати, і незгідлив сам з собою, чи вертатись чи пуститись далі на божу волю, зачав я увідовати людей, чи далеко ще до Билок і чи настиг би я ще в час на збір, если-би я хотів заночувати тут. Но я довідався, що уже було запізно, бо до Билок було ще з Ісок на літний день ходу.

Тимчасом жид, властитель корчми, не пропускаючий жодної хвилі до заробку і хісна, звернув до мене та й каже чисто-руським словом:

– Панцю! пощо вам трудитися аж до Билок, де не буде ніякого збору, если так буде лляти як днесь. Я знаю, що ви з нічим повернете, бо там і так худоба дорога тепер; от я маю кілька пар молодиків, яких і коло Дебрецина не знайдете, а продам їх дешево, бо требую гроша, – і запровадив мя до своєї обори, де його худоба з поля повертала, бо уже вечоріло.

Я, уваживши, що в-істину шкода була по такім уже труді назад повертати, а може без діла більший труд класти, вибрав собі з-помежи його худоби дві пари молодих виростків і звідався за ціну.

Жид зацінів як за рідную мать, так що йому не мож було навіть відповісти, і я крикнув на товариша за конем, щоб повертати назад.

Аж втім зближається якийсь чоловік в гуні з циганом, которий очевидячки не задоволен був моєю гадкою, та й каже стиха:

– Ви, панцю, не слухайте жида, бо жид завсе жидом; на зборі буде маржини довольно і дуже туно, бо долі вигоріла паша на гир; до Билок зайдете ще на час, если зараз сядете на коня і підночуєте на Переділлі. Послухайте мене, а не пожалуйте того.

Я обернувся до чоловіка і глянув йому в око. Но з очей його заясніло до мене щось так простодушного, щирого, що мені аж радісно зробилось в душі, і якби рідний отець промовив до мене, я хватився розлучно його ради, благодарив, скочив на коня і дуй же наперед. Всі люди з корчми вийшли за мною, подивляючи удатні коні, і оден з товпи, може бути що і тот сам чоловік, крикнув за нами на ціле горло:

– Панцю! візьміть сіна вать соломи в рукав, бо вам ся придасть.

Но я не міг порозуміти ціль тої поради, не відав нужди, щоб жменя мерви мені на пути була потрібна, і обернувшись одвітив недбало:

– Таж в кожному селі знайдеться жменя соломи, сли буде її потреба, – і потисши коня, посадив в сторону к лісам, которі залягли стрімкі стіни Бержави.

Дош надтих цілком, в воздухах усмирилась борба, но вечір настигав чимраз скоріше; зачало смеркати. Пересунувшись через багнисту млаку, котрих під кожною горою достатком, ми станули напрасно під громкою стіною стораменної Бержави. Глянув я ще раз перед себе і наоколо. Перед мною сторчали скали, розвішені по стромях, і чорний непереглядний ліс, за мною село, приперте до гори як ластів'яче гніздо до хижі, а надо мною ніч темна.

- Петре! а чи далеко ще Переділля?

- Ще дві години спорого ходу, - одвітив мені мій циган, - а тут треба злізти з кони, бо шкода худоби.

Не теряючи часу, ми позсідали, і далі на строми в ліс. Аж тепер я розпізнав путь, яка нам передстояла. З скали на скалу, з каменя на камінь, з зарви на зарву треба було садити. А чимраз ставалось темніше, чимраз діялось прикріше, чимраз страшніші відкривались бори, а дорога звужалась на тісну пішку. Конята, не привикші до таких стромів, напружали всі свої сили, рвались, і знов уставали, і знову рвались і дерлися будьто серни по скалах, перехапаючись вискоками з одної на другу. З чола лилось як з стріхи, в серці билось як коваль о бабку, а віддих розтискав груди.

Но годі відпочивати, бо ніч залягала плахтою. Напоследок стемнілось цілком. На крок не дозрів би нічого перед собою. Товариш не видів товариша, ані коня, що дерся за ним. Ми ішли омацком і слідили один другого по голосу. Дві години цигана здавали ми ся довші, як найдовша ніч глухої осені. І місто двох зробилося п'ять годин тяжкого нужденного ходу, нужденного для мене, а ще більше для послушної звірини, що тяглася за нами.

Аж напоследок, знурені до крайнього, ударивши не раз коліном о скалу, а чолом о первовічного бука, звідуючися без устанку, чи далеко ще Переділля, та ожидає Кальварія, ми добились при послідніх моїх силах на рівнішую землю і м'ягшую пішку. Крихтинку учинилося видніше і я догадувався, що ми з ліса вийшли. Підійшовши ще на стаю, станув циган і звістив нам, що ми на місці.

- Як то? - спитав я скwapно, - в Переділлі?

- А так, на Переділлі.

- А де ж суть хати? село?

- Ту нема села і хати ніт жодної.

- Як то? і ми маєм ту ночувати в тій дикій пустини, в тих безвістях, де хіба лиш звірови прибіжище? Чоловіче! ти обманув нас або зблудив сам і нас ведеш в блуд. Я тобі не довіряю. Мені люде казали, що підночуєм в Переділлі, розуміється в селі, що може невеличке, но однак не так пусте, щоб не могло помістити три чоловіки та й три коні.

- Панцю! - одвітив ми циган голосом, в которім ніби задив, а ніби обмана проникала. - Панцю! тут нема села, що би ся називало Переділля; так зоветься полянка, на которій тепер стоїмо, бо перетинає Бержаву і високий її хребет і творить низину, через котору можна перехопитись на другу сторону тої гори.

В моїй голові розсвітілось, якби ми хто здер полуди з глуздів, но в очах почорніло

ще гірше. Через хвилику, в котрій цілий нерозтроп мого діла ударив мя в чоло, стояв я нерозлучно. Аж на послідок зачав ся питати:

- А де ж ми будем ночувати в тій пустини?

- Єсть тут колиба, де підночовують кісці Тютчанського пана превелебного, бо та полянка належить до Тютчанської церкви, там же і ми переночуєм, - одвічав супокійно циган і пустився, хоча тут нас пішка цілком лишила і тільки чистий м'який моріг під ногою угинався, безпечним кроком до добре знаної йому колиби.

Не в-обав ми знайшли тую єдинісіньку приохорону від дощу і бурі, від лютого звіря і ще лютішого злого чоловіка, которого образ на стовпах по всіх селах добре мені вгризся в тямку, і прив'язавши коні до близенького корча, ми ялися розглядувати чи, лучче сказавши, розсмотрювати руками по нашій кімнаті і думати за вогонь. Ціла колиба складалася з чотирох грубих повалин, витесаних з розколотого бука. Одним кінцем припирали вони до землі, а другим лежали на колику, піднесенім двома в землю вбитими сохами. Серед колиби на землі знаходився попіл, кілька угликів і недогарок дерева на п'ядь великий.

Найпершим і найстаршим ділом було розложити вогонь. Без того ні гадки переоротати ніч. Но як тут його розпалити? В колибі замокло все навальним дощем, ні одного углика не знайшлося сухого, ні одного патичка, з которого би ще не цяпкало водою.

Мій Іван Шило, которий через цілий час в Ісках був веселий, а садячи улєтями к горі, зятимив за всі свої язики і тільки коневі додавав охоти, рішився, уважаючи крайню нужду, пуститись в ліс і пошукати сухого лому. І майже через цілу годину глядів він по вертепах, держачись одного мойого голоса, которий часами пускав я, щоб де не заблукався при нічній пітьмі в борах, і повернув назад бездільно.

Сум, тяжкий сум заляг колибу і ціле її семейство, бо ж і циганови, которий крім себе за нич не здавався дбати в світі, скучно було без вогню. І в-істнну в такій пустарі, де серед білого полудня медвідь в стада волів впадає, де вовк літом подорожньому залягає дорогу, і найвідважнішому не мило би було довгу осінню ніч пересидіти без вогня. Тим сумніше було для мене, казав би-м для скитальця в чужій країні, де завсе по стовпах вісильниця пригадує, що тут не всюда ся видно. Сам я не знав, що розпочати, а тут голод яв докучати і коні зачали рватись, обгризши галузи корча.

Аж тепер я пригадав собі щирую приязну раду якогось почтивого гуняника, а голос його - "Панцю, візьміть сіна в рукав" - задзвенів ми в середину ще раз як голос отця до блудного сина. І прийшов мені на гадку Робінзон в дитинячій небилиці, і яли-сьмо кресати огня і роздувати до мокрого угля, гадаючи, що розгорілим буковим чиром просушитися. Але бездільний труд, даремна усильність! Я уже пострадав всю надію, і рішився на божу волю лячи і спати, аще буде возможно. Аж тут прошибла ще одна гадка через мою голову. Схилившись, зачав я глядіти головні, що зараз з-початку послідив був на вогнищі. Осмотрюю на всі сторони, і бач! знайшлася завержена в кут під повалини, і о радості! з одної сторони суха.

Як днина сонцем, так я утішився домислом моім. "Сюди чиру!" крикнув я весело і

забрався до діла, а товариші відбігли за ломом. І за хвилю блиснула полемінь, затріщали дрібні прутики, засвітила радість. Наклали ми лому довольно і щоб не пригасло скоро на ватрі, зняли одну повалину з колиби і положили оден кінець на вогонь, посуваючи ним щораз далі по мірі, як пригорав в огні.

Розтягнувшись тепер з удовольством біля вогню, яв я промишляти, як би тут усмирити голод, докучаючий уже давно безмилосно, і я уже хотів поспитати цигана, чи не має він вівсяного ошипка. Від рана не було ми нічого в роті, а труду було аж надто. Аж тут витягає мій вірний товариш подарок з В... і яв весело усміхатись до нього:

– Панцю! а правда, хто має хліб в торбі, той сяде і на горбі?

– Ой, правда, правда, Іванцю: але дай-но ти його сюда!

І розломав я на половицю, і одною половицею поділив конята, а другу роздробив з товаришом. О, як же то смачний хлібець, поцукрований трудом і голодом!

Покріпившись хлібом, гадав я, що уже кінець всім недогодам; але я ошибся. Ту зачались нові, а моїй терпеливости і відвазі, котора ще досить храбро держалась, створилось широке поле до попису.

3

Північ проминула, як ми учинили вогонь. О першім когуті по нашій увазі храпів уже циган в твердім, як ся здавало, і смачнім сні. І мені злипались очі, як уста до меду, але я не допускав сна. Мені переходила ціла днешня днина по тямці і роздумавши, що тут осторожність буде найстарша добродітель, угодився я з Шилом перепускатися до спочинку.

Ми ночували в самім осередку широкого мешкання лютого звіра. Що хвиля міг він надилинутн, підкрастись і убити коні, цілий мій маєток. З другої сторони були ми чужинці в буйній країні, де злобу і доразним судом годі ще поскоромити. Ціле село Іски свідоме за місце нашого нічлігу, а тим місцем єсть, казав би-м, дика безвість серед первовічних борів, на страшній горі межи найвищими щитами високої Бержави. Туди переходять люди тільки великою нуждою притиснені до того путі, а переходять лиш вартугами. А хто би поручився, що в Ісках не знаходився злий чоловік, пройдисвіт, лакомий на чуже добро, як звір на жир?

О мені розголосилось довольно широко, що за волами іду; хто ж би сумнівався, що коло мене значніший гріш ся знайде. Напоследок був з нами чоловік, которого власне його око, хоча не явно на злочинника, однако ж достаточно на обманщика ціхувало. Хто ж з нас нагонить, дослідить його, если нам спящим сяде на легкого бігуна і пожене світами? А чоловік цей був циганського роду; хто не гадав би, що в нім і циганської до коней приязні не знайдеться довольно много? Він і так стратив цілком довір'я моє, коли в Ісках безустанно звивався поміж знакомцями, може також циганами. Мій галицький товариш надармо прозивав би ся Шилом, если-би був не дослідив, куди цей міх сапит.

Тепер храпів він, цей чоловік, а хто відає, чи сон береться його очей? Може перипій

знак змовлених товаришів возбуди́ть його до страшного діла, уже наміреного, і нім ще сонце зійде, не останеться ані сліду наших костей на чужій землі в вертепах. Наша опасність була велика, і може то не перший раз уже жалував Шило, що у нього язик на кожнім зубі і що одного з них залохтала кортячка виявити перед циганом ціль нашого путі.

А тут ще був я цілком безоружен, як і товариш мій, щоб в случа́ю хоть життя обороняти належно. Ще раз реку, моя опасність була велика. І коли я так розгадував в духу над всіми тими обсто́ятельствами, дозволивши товаришеві припочити мало, а циган, перевернувшись на другий бік, ще ліпше зачав храпіти, надійшов скоренько час досвідчати, о скільки я ошибся в розсмотренні моїх обсто́ятельств.

Іван задрімав давно, слідно було по тяжкім відди́ху, дрімали і коні, пообертавшись головами до ватри. Все утихомирилось, як в тяжкім сні. Я заку́рив лю́льку і став поправляти вогонь. Втім за́чало щось тріщати далеко в лісі, якби хто злегка ступав по дрібнім ломі. А ліс був близько колиби, ледве о десять кроків. Я встав злегенька, приперся за повалину колиби так, щоб мя зі сторони, де ся щось наголошало, не можна було доглянути, і напружив всі мої змисли. Тріскі́т добувався де́сь недалеко з ліса і прибли́жався звільна, і чимраз виразнішим було ступання ногою. Хвилями утихало, але появлялося знова, все ближче. Коні прочу́нялись і яли стричи ушима і непоко́їтись. Аж надто слідно було, що щось збли́жавсь, але що?

З-тихенька пробудив я Івана і звернув його увагу в сторону, відкі́ль доходив тріскі́т. Довга минула хви́ля, нім тот позби́рав змисли з твердого первосна.

- То звірка, - ка́же, - я вержу головнею.

- Ні́т, не звірка. пошепнув я, щоб не збудити пебезпечного цигана, - звірка не ступає так о́сторожно.

- Ой панцю! ме́дві́дь заходить як кіт коло сала, нім ся на до́бич верже.

- А як не звірка, Іване?

- То нас два, чо́го ж ту дрижати?

- А того тут не числи́ш до нас?

- Тому шу́рну́ зараз головнею в о́чі, щоб во ві́ки сві́та бо́жого не побачив, - промовив дерзкий верховинець голосні́ше, щоб і півсонному мож було чути.

- Не уражай чо́лові́ка, він може один з найчесні́ших лю́дей, - озвався я також голосні́ше.

- То нехай же спить і лежить ка́менем, ко́ль хра́пить як підрі́заний, - моркнув Іван і став надслухувати да́лі.

На хви́льку утихло знова, але в-необав затрі́щало при са́мім крайчи́ку лі́са, що ми аж схопи́лись оба на но́ги. Довше не мож було ждати. Я порвав коні за поводи, а Іван вхо́пив головню в обі́ руки і верг так си́льно в сторону лі́са, що ударивши о́ бу́ка розсипалась дрі́бним о́гнем. Втім спуди́лись коні, стали дубо́ніти но́гами і ви́риватись з рук. Щастя́м ухвату́в Іван скоро за поводи і помі́г приде́ржати. Коні успоко́їли-сьмо, але хви́ля, в кото́рій спі́знати було можна, чи зві́р чи лука́вий чо́лові́к підкра́дався к коли́бі, проминула. Дудо́нь ко́ней за́глушила пору́шення воро́га за безпечни́ми бу́ками.

І знов утихло все, як до сна, але в моїм серці не могло уже утишитись. Несупокій заляг цілу грудь. За сон не було уже гадки. Циган храпів ще смачніше. Чи могло то бути, щоб він не пробудився на наш крик і дудонь спуджених коней? В тім велика загадка. Будь-куди повернулась гадка, розвага веліла не довіряти. Злоба могла все еще укриватись за першим деревом о десять кроків від колиби і ждати удобнішого часу. Підходити і слідити одному з нас без всякої борони з голим п'ястуком, не була річ дорадна. Пуститись обом, ще опасніше. І ми рішилися ждати на місці кінця того драмата і урадили, щоб порушати часами коні за поводи, аби не задрімовались і чуйнішим ухом і ніздрями вітрили ворога.

Довго і старанно надслуховали-сьмо ще, чи зашелестить знову який голос з бору, але надаремно. Всюда було тихо як в гробі; навіть і циган перестав храпіти, і вітрець не ткнув листочка дрібного на деревині. Уже нам ся наувірило і підслухування, і мій товариш розпустив знову заставки свого рота і зачав розповідати за небилиці цілого світа. Но мене не приймалися його розвеселяючі розговори, котрі нароком здавався вибирати, щоб і я стався веселішим. Мене ламав сон. Дневний незвичайний труд, безустанне напруження змислів занадто ослабили мої сили, і мимовільно злипалися очі, хоча душа не клалась до супочинку.

Яло студеніти, і густий мрак почав прилягати землю. Забиралося до поранка. Урадований надією на скорий день, я прихилив голову до сирій землі і зачав дрімати.

І здрімався в-істину. Но не знаю, чи ще п'ять минут проминуло, як свідучество мене відбігло, я прочув в просоню дудонь, занесену здалека землею. І в тій самій хвилі протямляюсь назад, надслухую старанніше вухом, приложеним к землі. Так, дудонь в-істину, якби кілька людей ступало сильно по скалистій, в внутрі, як се в горах придаряється часто, порожній землі; чи може подібніше, якби кілька коней горі верхами гнали в полонину.

Схопив яся знова і став питати Івана. Но ще я заледве міг докінчити моє запитання, як хтось свисне в пальці долі під полянкою, що аж всі гори і бори в-около застогнали. Ту уже не було сомніння, але і не було способу охоронятись.

В крайній опасности пірвав я за сідло, відшпінкав стремена, верг одно Іванові, которий побілів і зачав дреготати як лист на трепеті, а сам пірвав цигана за обшийку у гуні і крикнув щосили:

– Петре, вставай!

– Га, га, га, що? що? – зачав тот белендіти.

– Вставай, бо тобі першому розчерепю стременом голову.

– Га, га, що? – забелендів тот знова, чи то удаючи, чи то в істиннім просонні, і зачав якби нароком наново храпіти мов продертий міх ковальський. Хотів я ядернішим средством протверезити мнимого ворога, але не було уже часу. Ледве о стаю від нас свиснуло в пальці вторий раз ще сильніше і зачало руським і угорським язиком скликувати і верещати:

– Петре! Василю! Іштван! Янчі! галала, галала, талалала, гойа-га!

І ще раз свиснув, і дудонь двох коней приближилась майже о кілька кроків.

Розлучившись на все, станув я з стременом в руках перед вогнищем з кріпким наміренням життя моє дороге продати, і глянув на товариша, щоб приподати і йому більшої відваги. Но як же-м ся зачудовав, зобачивши його усміхаючогося до мене і опустившого руки.

– Панцю! ходіть спати; ті два розбійники трепещуть більше як ми від страху, слідно то по їх голосі! – озвався супокійно Іван і зачав пришпінковати назад стремено.

Тимчасом прошуміли поперед нас спорим клусом два чоловіки на конях, посвистуючп в пальці і воскликаючп без пристанку щось ніби з-жидівська, то по-угорськи, то по-руськи:

– Василю! Петре! Іштван! Янчі! галала, галала, талалала, гойа-га!

Звільна і мої руки охлябли, а від голови зачало щось пересуватись долі сугавами дійсно так, якби мя хто з гарячої купелі на студений вітер поставив і полегки керничною зливав водою. Но я ще прислуховався довго тій досвітковій серенаді на Бержаві, і погадав і сказав, обернувшись до мого товариша, котрий почав відв'язувати коні, аби трохи сиротята попасті:

– Іване, Іване! Ти був побілів спочатку як трава на морозі, але тот не єсть безумним, що тя прозвав Шилом.

З восходом сонця рушили-сьмо в дальшу путь, і я обачив красную за горами Угорщину. В-істину прекрасний край, благословенна земля! І народ красний, лиш гарячий в гніві про буйність і честолюбивість. Але Русь братня єсть та ж сама, що у нас, тиха, смиренна, блага, обще лице душі завладітого племені. Мадяр відважний про славу, русин угорський бодрий про закон; мадяр гостинний, русин щирий; мадяр ємкий і рухавий, русин повільний, но неумомимий; мадяр яркий і жесток, русин уступаючий, терпеливий і милосердний; много противностей в появі життя, хоча одон край, один закон і ніби рівна свобода.

При повороті вступав я омаль не всягде при відпочинках до панів превелебних духовних отців, всягде дізнав щирого приюта і увірился, що угорська верховина зарівно безпечна як наша; однако по вторий раз обночоватись на Переділлі не покортіло мя більше. І в біле полудне єсть та дика осторонь страшлива для кожного путника. З половичного того верха Бержави як же дрібними видаються галицькі Бескиди Самбірського, Стрийського і Станіславівського округа!

Радісно і весело споглядав я на Марамороську землю з верха границі нашої, але ж сто раз радісніше липла зіниця до тебе, рідная країно, з угорських Бескидів. Галичино! батьківщино! своящино дорога! яка ж ти мила руському серцю!

Примітки

Надруковано в альманасі "Зоря галицька", 1852 р., т. 5.

торговельний збір – ярмарок.

Гаммер – Гаммер-Пургшталь, учений писатель (1774 – 1856) про турецьку і татарську історію та й взагалі про справи орієнтальні.

Солудивого Буня – про половецького ватажка солудивого (паршивого) Боняка, що

пустошив Руську землю, доховалися перекази в різних сторонах Галичини.

мелай – кукурудза.

бляхи – верховинці наші називають своїх забескидних братів майже загально бляхами. Як те ім'я від волохів на угорську Русь перейшло, тяжко дослідити. Прим. М. Устияновича.

дуган – тютюн.

туний – таний, дешевий.

чисто-руським словом – угорські жида винародовились дуже много. Вони прибирають очевидно способи життя своєї охресності, не спускаються виключно на торгівлю і обманчивість, але беруться омаль не всюди по селах до земледільства і скотоводства, і лишаються в верховинах почасти і власного язика. Прим. М. Устияновича.

вать (мадярське слово) – або.

колиба – вівчарська буда.

пана превелебного – так честують загально отця духовного угорські Русини. Прим. М. Устияновича.